

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Lexikon des Mittelalters. Vierter Band-Erste Lieferung-Erzkanzler-Fachwerkbau. Artemis Verlag München und Zürich 1987 — Artemis Verlag, Martiusstrasse 8, D-8000 München 40.

Ἐλάβομεν πρό τινος τὸ πρῶτον τεύχος τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Μεσαιῶνος, ὁμοῦ δὲ καὶ ἕτερα τρία τεύχη τοῦ ἀξιολόγου τούτου Λεξικοῦ. Κατ' ἀνάγκην θὰ ἀναλύωμεν ἐν ἑκαστῷ χρονικῷ διάστημα διὰ τὴν συνέχειαν τῶν τευχῶν, προεκάλεσε τὸν φόβον τῆς διακοπῆς τῆς ἐκδόσεως. Ἰσως τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ παρεμβληθὲν θέρος, ὅτε τὰ πάντα, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν, προκαλοῦν τὰς καθυστερήσεις πάσης ἐργασιακῆς ἀσχολίας. Ἦδη προβαίνομεν εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν λημμάτων ἐκείνων, ἅτινα ἐνδιαφέρουν περισσότερο τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας, ἐπισημαίνοντες καὶ πάλιν τὴν ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου Λεξικοῦ, ἀπαραιτήτου διὰ πᾶσαν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν Βιβλιοθήκην. Ἔστω πρῶτον τὸ λῆμμα «Ἑσχατολογία»: Α. Λατινικὸς Μεσαιῶν - Β. Ἀνατολικὴ καὶ Βυζαντινὴ περιοχὴ. Ι. Θεολογία. ΙΙ. Ἑσχατολογικαὶ θεωρίαι καὶ παραστάσεις καὶ ἱστορικαὶ σκέψεις. Τὸ ἄρθρον καταλαμβάνει τὰς σελ. 4-10 μετὰ πλουσίας βιβλιογραφίας. Τὴν σημασίαν τοῦ ὅρου παρὰ τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἐκθέτει εἰς τὸ λῆμμα «Μεσσιανισμός», ἐνθα καὶ παραπέμπει. Διὰ δὲ τὴν τέχνην συνιστᾷ τὰ λήμματα «Ἀποκάλυψις», «Παρουσία», «κρίσις τοῦ κόσμου» κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἔτερον λῆμμα «Ἑσδρας - Ἀπόκρυφα», ὅπως καὶ τὸ «Ὀνος», ὡς σύμβολον ἀνοησίας καὶ τραγωδίας. Λῆμμα «Ἑρρίκος Στέφανος» (Estienne). — Αἶαν ἐνδιαφέρον τὸ λῆμμα «Ἠθική». Ὅμοιως τὰ λήμματα «Ἑτυμολογία-Ἑτυμολογικά», «Εὐβοία (Νεγρόποντος)», «Εὐχαριστία», «Εὐχέριος», «Εὐδοκία», Εὐδ. Μακρεμβολίτισσα, Εὐδόκιμος, Εὐδοξία, Εὐδόξιος, Εὐγένιος, Εὐγίππιος, Ἐφημερισμός, ἥτοι θεωρία ἐξηγήσεως τῆς παραστάσεως τῶν θεῶν καὶ τῆς πίστεως εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν, μέσφ τῆς θεοποιήσεως ὠρισμένων ἡρώων καὶ ἀνθρώπων. Λῆμμα «Εὐλαλία» καὶ «Εὐλογία», Εὐλόγιος, Εὐνάπιος Σάρδεων, Εὐνόμιος-Εὐνομάνισμος-Εὐνοῦχοι-Εὐφημία-Εὐπόλεμος-εὐπόριστα (ἥτοι φάρμακα)-Εὐσέβιος, ἐκ τῶν πολλῶν διακρίνεται ὁ τῆς Καισαρείας (†339/340)-Εὐστάθιος, ἐξ ὧν διακρίνεται ὁ τῆς Θεσ/κης (1110-†1195/98)-Εὐστράτιος-Εὐθύμιος ὁ Ζυγαβηνός - Εὐτρόπιος - Εὐτυχής - Εὐάγριος ὁ Ποντικός-Εὐαγγελιάρια καὶ Εὐαγγελίων ἀρμονία-Εὐαγγελισταὶ (τὸ λῆμμα ἐξετάζεται ἀπὸ βιβλικῆς-θεολογικῆς θεωρήσεως, ὅπως καὶ ἐν τῇ εἰκονογραφίᾳ)-Ἐξάρχος-Ἐξαιρέσεις (=Exceptiones) κατὰ τὸ ἀστικὸν δίκαιον - Παράδειγμα (=Exempel, Exemplum) - Exkommunikation (=ἀποσυνάγωγος)-ἐξκούβιτοι-ἐξοδος - ἐξορισμός - Πεῖρα, προσπάθεια, δοκιμὴ (=Experimentum) - (=Ἐξεκλήλ). Πλούσιον τὸ τεύχος μὲ δνόματα κύρια καὶ πόλεων (σ. 1-202). Ἐἵτα ἀρχίζει μὲ τὰ λήμματα ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὸ γράμμα Φ καὶ πρῶτον τὸ σπουδαῖον λῆμμα «Μῦθος» καὶ ποίησις, περὶ τοῦ ὁποῦ θὰ διαλάβωμεν, λόγφ σπουδαιότητος, εἰς τὸ ἐπόμενον.

ΚΟΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Lexikon des Mittelalters. Vierter Band-Zweite Lieferung. Artemis Verlag Zürich und München-Martius Strasse 8, D-8000-München 40. 1987 (Seite 225-448).

Συνεχίζομεν τὴν προβολὴν τῶν σπουδαιότερων διὰ τοὺς "Ἑλλήνας λημμάτων τοῦ ἀξιολόγου Μεσαιωνικοῦ Λεξικοῦ. Ὡς εἴπομεν ἐν τέλει τῆς προβολῆς τοῦ πρώτου τεύχους, ἀφήσαμεν νὰ ἐμφανίσωμεν τὸ τελευταῖον λῆμμα (σ. 202-211) «Μῦθος-Ποίησις», ἐλλείψει χώρου. Ἰδοὺ λοιπὸν τοῦτο, ἐξεταζόμενον ἀναλυτικῶς, ὡς ἀκολουθῶς. I. Ἑννοια. — II. Λατινικὴ Γραμματεία. — III. Γερμανικὴ Γραμματεία. — IV. Ρομαντικὴ φιλολογία. — V. Ἀγγλικὴ φιλολογία. — VI. Βυζαντινὴ καὶ Σλαβικὴ Γραμματεία. — VII. Ἀραβικὴ Γραμματεία. — VIII. Ὀθωμανικὴ Γραμματεία, περιλαμβάνουσα τὴν Περσικὴν, τὴν Ἀσιατικὴν καὶ τὴν Τουρκικὴν Γραμματεία. Ὡς πρὸς δὲ τὴν πηγὴν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ μύθου, ἐξετάζονται I. Αἱ πηγαί, II. Οἱ ὅρισμοί, III. Αἱ ἐκθέσεις καὶ IV. Τὰ ἡρωικὰ στοιχεῖα. Πλουσία βιβλιογραφία. Καὶ μόνη ἡ καταγραφή τῶν τίτλων ἀρκεῖ διὰ νὰ ἐπισημανθῇ καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ περιεχομένου τοῦ λήμματος τούτου διὰ πάντα πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ ἰδίᾳ διὰ τοὺς λογοτέχνας καὶ γενικώτερον τοὺς συγγραφεῖς. — Τὸ τεῦχος τελειώνει μὲ τὸ λῆμμα «Εἰδικὴ Γραμματεία», ἧτοι I. Ἰσλαμικὴ καὶ Ἑγκυκλοπαιδεῖται. — II. Λατινικὴ εἰδικὴ Γραμματεία. Ἡ βιβλιογραφία δίδεται εἰς τὸ δεύτερον τεῦχος (σ. 225), περὶ τὸ ὅποιον θὰ ἀσχοληθῶμεν, ἐπισημαίνοντες ὡς πάντοτε κατ' ἐπιλογὴν τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς τοὺς "Ἑλλήνας λήμματα. Τὸ τεῦχος περιγράφει τὰ ἐκ τοῦ γράμματος Φ ἀρχόμενα λήμματα.

Ἰδοὺ τὰ σπουδαιότερα λήμματα: Faktor-Facultät-Fälschungen (=πλαστογραφία) μετὰ πλουσίας βιβλιογραφίας (σ. 246-253) — Familie (=οικογένεια). A-Γ. Λατινικὴ Δύσις-Δίκαιον-Βυζάντιον καὶ νοτιοανατολικὴ εὐρωπαϊκὴ περιοχὴ-Ἰουδαϊκὴ-Ἀραβικὴ καὶ Ἰσλαμικὴ καὶ Ὀθωμανικὴ περιοχὴ (σ. 256-282. Πλουσία βιβλιογρ.) — Farbe-Farbensymbolik-Farbigkeit der Architektur-Fasten (= Νηστεία) Χριστιανικὴ περιοχὴ — Λατινικὴ Δύσις — Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι — Ἰουδαϊσμός — Ἰσλάμ (σ. 304-316 μετὰ πλουσίας βιβλιογρ.). — Fenster (= παράθυρον) — Φερράρα (σ. 385-393, Βιβλιογρ.) — Feste (=πανηγύρεις) Λατινικὴ Δύσις, Βυζαντινὴ περιοχὴ, Ἰουδαϊσμός, Ἰσλάμ (σ. 399-409) (βιβλιογρ.) — Feudalismus (= Φεουδαλισμός, ὅ,τι νέμεται κανεὶς αὐθαιρέτως, τιμαριούχος, κεφαλαιοκρατία, καπιταλισμός, μπουρζουαζικὴ ἰδεολογία, τιμαριωτισμός). Ἐρευνᾶται γενικῶς. Δυτικὴ περιοχὴ, Βυζάντιον, Νοτιοανατολικὴ εὐρωπαϊκὴ περιοχὴ (σ. 411-421, πλουσία βιβλιογρ.). Ἀξιόλογα λήμματα: Fibel, Fideikommiss, Fidelis regis, Fides, Figurae, Figuralmusik, Figurengedichte, Figurenschmuck und Figurai rhetorischer. — Παρέλειψα νὰ ἀναφέρω τὸ πλῆθος τῶν κυρίων ὀνομάτων, ὡς καὶ τῶν πόλεων, ἅτινα ἀρχίζουν ἐκ τοῦ γράμματος Φ. Καὶ τοῦ δευτέρου τεύχους τοῦ Λεξικοῦ εἶναι ἡ σημασία ἐμφανὴς καὶ τῶν λημμάτων ποὺ ἐμνημονεύσαμεν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Lexikon des Mittelalters. Vierter Band - Dritte Lieferung - Filioque - Fossombrone. Artemis Verlag - München und Zürich. — Artemis Verlag, Martius Strasse 8, D-8000 München 40.

Τὸ τρίτον τεῦχος τοῦ γνωστοῦ Λεξικοῦ περιλαμβάνει τὰς σελ. 449-672 (εἰς στήλας). Ἀρχεται δὲ μὲ τὸ λῆμμα filioque (=καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ) δίδει δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς διαμάχης μετὰξὺ Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (πλουσία βιβλ.). Σπουδαῖον καὶ ἐκτενὲς τὸ λῆμμα «Οἰκονομικά» (φόροι, ἔσοδα, μισθώματα κ.λπ.) (σ. 454-474). Λίαν ἐνδιαφέρον, ἐξεταζόμενον κατὰ τὴν πρώϊμον ἀρχαιότητα, εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Νοτιοανατολικὴν Εὐρώ-

πην. Ἐπίσης εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ τὸ Ὀθωμανικὸν ἢ Τουρκικὸν κράτος (πλουσία βιβλιογρ.). Ἄλλα λήμματα «φινικικὴ ἢ οὐγγρικὴ γλῶσσα», φιλανδία, Σκότος (ἐκλειψίς), φέρμα, firmum (=εὐλογία), Βιβλικό-πατερικὴ Θεολογία, Σχολαστικὴ Θεολ. αἱρέσεις, κανονικὴ θεώρησις (βιβλ.) «Fisch» (=ἰχθύς) ζωολογικὴ καὶ ἱστορικὴ θεώρησις, ἱστορικο-θρησκευτικὴ-συμβολικὴ καὶ περὶ τῆς τέχνης θεώρησις. Ἐκτενὲς λῆμμα τὸ περὶ ἀλμείας ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως (βιβλ.). «Flagge» (=σημαία-βιβλ.). Φλάνδρα, ἐκτενὲς λῆμμα (σ. 514-532, βιβλ.), Φλαβιανός, «Fleisch» (=κρέας, λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ ὑγιεινῆς ἀπόψεως, βιβλ.). Φλωρεντία, λίαν ἐκτενὲς μετὰ βιβλ. «Florilegien» (=Ἀνθολογία, Σειραί, ἐκτενές, βιβλ.). Flotte (=στόλος), Form-Materie (=μορφὴ-ὕλη, βιβλ.), Formel, -samm-lungen, bücher (=μορφὴ ἢ τύπος συλλογῶν καὶ βιβλίων. Α. Λατινικὸς Μεσαίων, Β. Βυζάντιον. Ἐκτενὲς λῆμμα μετὰ πλουσίας βιβλ.), Forum (=ἀγορά, βιβλ.). Σημειωτέον ὅτι τὸ τεῦχος ἐμπεριλαμβάνει καὶ πολλὰ κύρια ὀνόματα προσώπων καὶ πόλεων ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ Φ. Ἡμεῖς σημειοῦμεν κατὰ προτίμησιν τὰ λήμματα, ἅτινα ἐνδιαφέρουν τοὺς Ἕλληνας ἐπιστήμονας περισσότερο, ὅπερ καὶ εὐνόητον. Δὲν εἶναι πρόθεσις ἡμῶν ἡ λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῶν λημμάτων, ἀλλὰ ἡ διὰ συντόμου ἐκθέσεως ἐπισήμανσις τῆς σπουδαιότητος τοῦ Λεξικοῦ καὶ τῶν ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος δι' ἡμᾶς ὀρισμένων λημμάτων. Ἀσφαλῶς τὸ Μεσαιωνικὸν Λεξικὸν πρέπει νὰ καταλάβῃ ἐξέχουσιν θέσιν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην παν-τὸς ἐπιστήμονος καὶ συγγραφέως.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Lexikon des Mittelalters. Vierter Band - Vierte Lieferung - Fosterage-Freiheit. Frei. Artemis Verlag, Martius Strasse 8, D-8000 München 40-West Deutschland.

Τὸ τέταρτον τεῦχος τοῦ παγκοσμίως γνωστοῦ τούτου Λεξικοῦ περιλαμβάνει τὰς σελ. 673-896. Ἀρχεται δὲ μὲ τὸ λῆμμα Fosterage (=ὄνομα Ἰδρύματος ἐν Ἱρλανδίᾳ) — ἕως «Ἐλευθερία, ἐλεύθερος». Τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς λήμματα εἶναι: Φράγγοι, Φράγγων Βασίλειον (Κράτος): Α. Ἀρχαιολογία. Β. Γενικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία. Γ. Ἑκκλησι. ἱστορία. Δ. Οἰκονομικὴ ἱστορία (σ. 689-728, Βιβλιογρ.). Φράγγοι (ὄνομα καὶ ἱστορικὴ γεωγραφία - Μεσαίων - Οἰκονομία - πνευματικὴ ζωή, σ. 728-735). Φραγκοῦρτη (σ. 735-742, Βιβλ.). Γαλλία: Α. Γενικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία. Β. Ἑκκλησι. ἱστορία. Σχέσεις πρὸς τὴν Παπικὴν Ἑκκλησίαν. Γ. Οἰκονομία - Κοινωνικὴ ἱστορία. Δ. Ἱστορία τῶν Ἑβραίων ἐν Γαλλίᾳ (σ. 747-798. Ἐκτενὲς ἄρθρον μετὰ βιβλιογρ.). Φραγγισκανοί (σ. 800-830, ἐκτενὲς ἄρθρον μετὰ βιβλ.). Πολλὰ ὀνόματα Φραγγίσκων. Γαλλικὴ γλῶσσα (σ. 844-847). Γαλλικὸν δίκαιον (σ. 847-850, βιβλ.). Γυνή: Α-Γ Λατινικὴ Δύσις (Α. Θεολογία, Φιλοσοφία καὶ Ἀγιογραφία. Β. Δίκαιον. Γ. Ἡ γυνὴ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ κοινωνίᾳ). Δ. Βυζάντιον, Νότιος καὶ Ἀνατολικὴ περιοχὴ. Ε. Ἀραβικὴ καὶ Ἰσλαμικὴ περιοχὴ (σ. 852-874. Ἐκτενὲς ἄρθρον μετὰ βιβλ.). Γυναικῶν σωτηρία (σ. 875-881 μετὰ βιβλ.). Φράϊμπουργκ (σ. 888-894, Βιβλ.). Τὸ τελευταῖον λῆμμα «Ἐλευθερία» (καὶ τὰ σύνθετα μετὰ τοῦ ὀρου τούτου) ἤρχισε μὲν ἐν σ. 896, ἀλλὰ θὰ συνεχισθῇ εἰς τὸ ἐπόμενον, ὅποτε καὶ θὰ ἀναλύσωμεν τὸ σπουδαῖον τοῦτο λῆμμα. — Παρελείψαμεν πολλὰ κύρια ὀνόματα καὶ λήμματα, μικροῦ ἐνδιαφέροντος δι' ἡμᾶς. Ἀπεφύγαμεν τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν ἀναφερομένων λημμάτων, διότι ὁ σκοπὸς ἦτο ἡ ἐπισήμανσις καὶ μόνον τῆς σπουδαιότητος τοῦ λήμματος καὶ συγχρόνως νὰ ἐξάρωμεν τὴν σημασίαν διὰ πάντα ἐπιστήμονα τοῦ πράγματι ὠφελιμωτάτου τούτου Λεξικοῦ τοῦ Μεσαίωνος, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἀπαραιτήτου διὰ τὰς Βιβλιοθήκας τῶν Ἀνωτάτων Πνευματικῶν Ἰδρυμάτων τῆς χώρας ἡμῶν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Matteo Galloni, *Cultura, Evangelizzazione e Fede nel «Protrettico» di Clemente Alessandrino* — Παιδεία (πνευματικὴ μόρφωσις), *Εὐαγγελικὴ διδασκαλία καὶ Πίστις ἐν τῷ «Προτρεπτικῷ» Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως*, Roma 1986, σχ. 8ον, σελ. 168.

Τὸ ὡς ἄνω ἔργον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν Edizioni Studiorum-Roma ὡς ὑπ' ἀρ. 10 ἐν τῇ ἐκλεκτῇ σειρᾷ Verba Seniorum, ἥτις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔχει προβάλλει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὸν βίον ἢ ἔργα τῶν ἁγίων Ἀμβροσίου, Μαξιμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Τερτυλλιανοῦ καὶ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου κ. Matteo Galloni, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Ρώμῃ τὸ 1954 καὶ ἔχει παρακολουθήσει πλήρεις φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς σπουδὰς πρῶτον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης καὶ ἔπειτα ἐν τῷ Ποντιφικῷ Λατερανῷ Πανεπιστημίῳ τῆς αὐτῆς πόλεως, παρὰ τὸ σχετικῶς νεαρὸν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἔχει παρουσιάσει ἡδὴ ἐξαιρετοὺς μελέτας, ἀναφερομένας εἰς τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Ἔστωσαν ὡς παραδείγματα τόσον ἡ μελέτη αὐτοῦ περὶ τῆς διαλεκτικῆς σχέσεως καὶ ἀλληλοσυμπληρώσεως μεταξὺ ὑπακοῆς καὶ ἐλευθερίας τῶν ἀρχῶν τοῦ μοναχισμοῦ (*Obbedienza e libertà nei primordi del monachesimo-dialettica e complementarietà*), ἥτις μελέτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ περιοδικῷ «*Oriente Cristiano*» [19/1-2 (1979), σελ. 8-39· 19/3 (1979) σελ. 32-55], ὅσον καὶ τὸ ἔργον του περὶ τῆς προετοιμασίας μιᾶς συνόδου (*Preparazione di un sinode*).

Τὸ εἰς τὸν «Προτρεπτικὸν πρὸς Ἑλλήνας» τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας ἔργον τοῦ συγγραφέως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ παρούσα βιβλιοκρισία, μετὰ τὸν Πίνακα Περιεχομένων, τὰς Βραχυγραφίας καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν (σελ. I-XVI), περιέχει τρία μέρη.

Τὸ Α' μέρος (σελ. 3-50), ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «*La cultura*» ('*Ἡ Παιδεία*, ἡ ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ πνευματικὴ μόρφωσις) ἀναφέρεται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς διδασκαλίας Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ περιβάλλοντος τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο ἐκδηλὸς καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἰουδαϊκῆς παραδόσεως. Εἰδικώτερον ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζει τόσον τὴν ἐκκίνησιν τοῦ Κλήμεντος ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Ἀπολογητικῆς, ἥτις παρουσιάζει τὴν μαρίαν καὶ τὴν ἀνηλικότητα τῶν ἐθνικῶν, ὅσον καὶ τὴν συμβολὴν τοῦ ἔργου «Προτρεπτικὸς» πρὸς σύνδεσιν τῶν ἐκλεκτῶν στοιχείων τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ περιβάλλοντος μετὰ τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἐν Χριστῷ θείας ἀληθείας, τοῦθ' ὅπερ ἦτο μία τῶν κυριωτέρων ἐπιδιώξεων τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θεολογικῶν διδασκαλῶν («τῶν πιστῶν διατριβῆς» ἢ «διδασκαλείου τῶν ἱερῶν λόγων»), περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Εὐσέβιος ('*Εκκλ. Ἱστορία* V, 10, 2-3).

Τὸ Β' μέρος (σελ. 51-116), ὑπὸ τὸν τίτλον «*L' Evangelizzazione*» (Εὐαγγελικὴ διδασκαλία), παρουσιάζει τὴν ἐν τῷ «Προτρεπτικῷ» χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἀκαταλήπτου τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως, καὶ περὶ Λόγου, ὅστις εἶναι ἀληθὴς Θεὸς καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρει τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ, τὸ σωτηριῶδες γεγονός τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὴν καθ' ὅλου συμβολὴν τοῦ Λόγου εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας. Ἐπειτα ἐξάρεται ἡ διδασκαλία τοῦ «Προτρεπτικοῦ» περὶ τοῦ Θεοῦ-Πατρὸς καὶ περὶ τῆς σχέσεως Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὡς καὶ περὶ τῆς εἰδικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος.

Τὸ Γ' μέρος (σελ. 117-142), ὅπερ ἐπιγράφεται «*La Fede*» ('*Ἡ Πίστις*), παρουσιάζει ἀφ' ἐνὸς τὸν θεμελιώδη καὶ ἀπαραίτητον ρόλον τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας τῆς ἐκλογῆς, ἀφ' ἑτέρου τὴν πίστιν ὡς ἀπάντησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν σωτηριώδη ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τρίτον τοὺς κυρίους καρποὺς τῆς Πίστεως, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὴν χριστιανικὴν μύησιν καὶ εἰς τὸ Βάπτισμα καὶ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ γίνῃ ὁ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ πλασθεὶς ἄνθρωπος υἱὸς τοῦ Θεοῦ καθ' ὁμολώσιν Αὐτοῦ.

Τέλος ἀκολουθοῦν τὰ Συμπεράσματα, ἡ πλουσιωτάτη Βιβλιογραφία (Πηγαὶ καὶ Βοηθήματα) καὶ ἐξαίρετον λεξιλόγιον, ὅπερ εὐσυνόπτως καὶ εὐστόχως διασφαλίζει ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς ὀνόματα καὶ θεμελιώδεις ἐννοίας (σελ. 143-162).

Πρόκειται περὶ ἐξαιρέτου τῷ ὄντι διατριβῆς, ἡ ὁποία παρουσιάζει διονυσιστικῶς καὶ κατὰ τρόπον ἱστοριογενετικὸν τὴν ἐν τῷ «Προτρεπτικῷ» διδασκαλίαν Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὴν ἐν τῇ Δύσει συμβολὴν εἰς τὴν προώθησιν τῶν πατερικῶν σπουδῶν καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς. Ἀπὸ ἐλληνικῆς σκοπιᾶς δέον νὰ χαιρετισθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ συγγραφεὺς παραθέτει πολλὰ χωρία εἰς τὸ πρωτότυπον ἐλληνικὸν κείμενον. Εὐχόμεθα, ὅπως οὗτος συνεχίσῃ τὸ ἐπιστημονικὸν του ἔργον πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν καὶ οὕτω συντελέσῃ εἰς μεγαλύτεραν προσέγγισιν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Πατερικὴν Παράδοσιν.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἐπετηρὶς Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, Τόμος πέμπτος (1987-1988). Τιμητικὸς τόμος Φαίδωνος Κ. Μπουμπουλίδου, Ἀθήναι 1988, σχ. 8ον, σελ. 504.

Ὁφείλονται εὐχαριστίαι καὶ συγχαρητήρια εἰς τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ «Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν» διὰ τὸ ὅτι ἐδέχθησαν πρότασιν διακεκριμένων μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, ὅπως ὁ Πέμπτος Τόμος (1987-1988) τῆς «Ἐπετηρίδος Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν» ἐκδοθῇ ὡς Τιμητικὸς Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ χαλκεντέρου Προέδρου τοῦ Ἰδρύματος κ. Φαίδωνος Κ. Μπουμπουλίδου, ὅστις διὰ τῆς ὅλης καθηγητικῆς, ἐπαγγελματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς του δραστηριότητος ἔχει συντελέσει εἰς τὴν προώθησιν τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν προβολὴν τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεοελληνικῆς Γραμματείας. Τὰ ὑπερπεντακόσια δημοσιεύματα τοῦ κ. Μπουμπουλίδου, τὰ ὁποῖα ἔχουν καταπληκτικὴν ποικιλίαν, ἀναφερόμενα εἰς θέματα Βιβλιογραφικά, Παλαιογραφικά, Μουσικῆς καὶ Εἰκαστικῶν Τεχνῶν, Ἱστορικά, Φιλολογικά, Λογοτεχνικά κ.λπ., καλύπτουν τοὺς μεσαιωνικοὺς, ὑστεροβυζαντινοὺς, μεταβυζαντινοὺς χρόνους καὶ προβάλλουν περισσότερον καὶ εἰδικώτερον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὴν Δημόδην Μεσαιωνικὴν Λογοτεχνίαν, τοὺς Ἑλλήνας Λογίους μετὰ τὴν Ἀλωσιν, τοὺς Φαναριώτας στιχουργοὺς, τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τὴν «Ἀθηναϊκὴν Σχολήν», τὴν Ἑπτανησιακὴν Λογοτεχνίαν, τὴν Γραμματείαν καὶ Λογοτεχνίαν τοῦ ΙΘ' καὶ Κ' αἰῶνος καὶ πολλοὺς ἄλλους τομεῖς τῶν Νεοελληνικῶν Σπουδῶν. Δικαίως ἔτυχε διαφόρων τιμητικῶν διακρίσεων καὶ δεδικοιολογημένως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὅτι πλεῖσται ἐκ τῶν ἐξαιρέτων καὶ λίαν ἐπιμελημένων μελετῶν τοῦ κ. Μπουμπουλίδου ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ζωὴν καὶ Γραμματείαν καὶ «βουλόμενον ἐπιβραβεῦσαι τὰς φιλευσεβῶς καὶ φιλογενῶς πολυτίμους ὑπηρεσίας» αὐτοῦ «τῷ Οἰκουμενικῷ θρόνῳ καὶ τῇ παιδείᾳ τοῦ Γένους», ἀπένευμεν εἰς αὐτόν (τὸν Αὐγούστον τοῦ 1985) «τὸ ὀφείκιον τοῦ Ἀρχοντος Μεγάλου Ἱερομνήμονος τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας».

Ὁφείλονται χάριτες ὡσαύτως εἰς τὸν Ἐπίτιμον Πρόεδρον τοῦ «Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν», διότι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Πέμπτος τόμος τῆς «Ἐπετηρίδος» αὐτοῦ ἐξεδόθη διὰ τῆς ἰδικῆς του γενναιοδάρου χορηγίας. Πρόκειται περὶ ὀγκωδεστάτου τόμου, ὅστις — ἐκτὸς Προλόγου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τιμητικοῦ τόμου (σ. 7) καὶ Ἐπιστολῆς τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Δημητρίου, ἐν τῇ ὁποίᾳ πλέκεται τὸ ἐγκώμιον τοῦ τιμωμένου κ. Μπουμπουλίδου (σ. 9)—, περιλαμβάνει τὰς ἐξῆς ἐκλεκτάς καὶ ἐνδιαφερούσας μελέτας, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀποστολῆς των: Ἰ.ω. Δ. Μπουγάτσου, Φαίδων Κ. Μπουμπουλίδης (σελ. 11). Μ. Σιῶτου, Θεολογικὴ θεώρησις τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (σελ. 25). Ν. Β. Τωμαδάκη, Εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, Λόγος (σελ. 39). Κ. Γεωργ-

γοπούλου, Σκέψεις περὶ τὰς διακρίσεις τῶν μορφῶν τῶν πολιτευμάτων (σελ. 55). Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, Ἡ «Ἀλήθεια». Ἐνα καίριο πρόβλημα ἱατροῦ καὶ ἀσθενοῦς (σελ. 75). Στ. Ι. Παπαδοπούλου, Ἐνα ὑπόμνημα τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ γιὰ τὸ Πήλιο (σελ. 85). Δημ. Α. Χαμοῦδοπούλου, Ἡ Μουσικὴ στὴ ζωὴ μας (σελ. 99). Γ. Μεταλληνόυ, Ἡ «Ἑλληνικὴ Φιλολογικὴ Ἑταιρεία» τῆς Πίζας (σελ. 111). Ἀντ. Κουτσελίνη, Ἱατροδικαστικὴ. Χθὲς καὶ σήμερον (σελ. 125). Gius. Spadaro, Graeca Medioaevalia II (σελ. 135). Α. Πάτρα, Ἡ ρύθμιση τῶν σχέσεων πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ Πανεπιστημίου ἀπὸ τὴν Β' Ἑθνικὴ Συνέλευση (σελ. 145). Τατ. Σταύρου, Ἐξουσία - Ἐκκλησία μονομαχοῦν. Ὁ σταυρὸς νικᾷ (σελ. 165). Δημ. Παντελοδήμου, Προσπάθειες τοῦ Κ. Νικολοπούλου γιὰ ἀπόκτηση τῆς γαλλικῆς ὑπηκοότητος (τελ. 171). Π. Π. Παναγιώτου, Ψήγματα ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας στὰ «Ἑρμητικὰ Κείμενα» (σελ. 187). Γ. Καναράκη, Ἡ συμβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποδημικοῦ τύπου τῆς Αὐστραλίας στὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία τοῦ αὐστραλιώτη ἑλληνισμοῦ (σελ. 203). Γ. Α. Λέφα, Ἀγγ. Σικελιανοῦ «Δεῖπνος» (σελ. 217). Κ. Τριανταφύλλου, Ἡ Ναυπακτος τῶν μετεπαναστατικῶν χρόνων καὶ ὁ ἱεράρχης τῆς Ἀνθιμος Ὀλύμπιος (σελ. 227). R. Jouanny, Place et rôle de la culture greco-latine dans la genese et la definition de la Negritude selon L. S. Senghor (σελ. 239). Ἐλ. Προβατᾶ, Ὁ Béranger καὶ οἱ Ἕλληνες (σελ. 251). Γλυκ. Πρωτοπαπᾶ-Μπουμπουλίδου, Γεώργιος Καλοσγοῦρος (σελ. 257). Βασ. Ἀν. Τζιγγούνη, «Προγραμματισμένη Οἰκογένεια». Ἡ ἑλληνικὴ πραγματικότητα (σελ. 321). Εὐ. Παπαδοπούλου, Ἑλληνικὲς μεταφράσεις ἔργων βουλγαρικῆς πεζογραφίας μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον (σελ. 325). Ἀθω Γ. Τσοῦτσου, Ἡ ἔννοια καὶ ἡ παρανόησις τῆς Δημοκρατίας (σελ. 343). Βασ. Φρ. Τωμαδάκη, Τὸ πεζογράφημα τοῦ Ψυχάρη «Τὰ παιδιά παίζει» (σελ. 359). Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, Αἱ πρῶται μεταφράσεις τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος (σελ. 373). Ἀν. Λαζαρίδης, Ἀναφορὰς στὴν τέχνη (Σημειωματὰριο ἐργαστηρίου) (σελ. 391). Io. Irmischer, Konnte Wilhelm von Humboldt neugriechisch? (σελ. 401). Νικ. Ἀθ. Ἀντωνοπούλου, Ὁ διορισμὸς τοῦ πρωθυπουργοῦ μετὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος (σελ. 409). Δεσπ. Προβατᾶ, Τὸ ποίημα τοῦ V. de Laprade «Aux Hellènes» καὶ οἱ νεοελληνικὲς μεταφράσεις του (σελ. 427). Μιχ. Δ. Πετροπούλου, Ἐπιστολὴ τοῦ ναυάρχου H. Nelson πρὸς τοὺς Ζακυνθίους (σελ. 441). Θ. Ι. Παπαδοπούλου, Βιβλιογραφικὰ (σελ. 445). Δ. Μινώτου, Ὅπλα τοῦ Ἀγῶνα (σελ. 459). R. Sargint, Τὸ «Ντομινικάλε» τῶν Νταβιτσίντσα [Σχέδιο] (σελ. 476). Ἀγγ. Νικολοπούλου, Νέο χειρόγραφο ἀπὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη (σελ. 477). Εὐγεν. Κεφαλλήνου, «Ὁ Γέρος τοῦ Μοριά» τοῦ Σπ. Μελά. Οἱ πηγὲς τοῦ ἔργου (σελ. 487).

Ὡς καθίσταται φανερόν, τινὲς ἐκ τῶν μελετῶν τούτων, ἀπομακρύνονται τοῦ εἰδικοῦ ἐρευνητικοῦ πλαισίου τῶν συνήθων θεμάτων τῆς «Ἐπετηρίδος» τοῦ Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, ἐντάσσονται ὅμως εἰς τοὺς γενικωτέρους σκοποὺς αὐτοῦ, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν παρακολούθησιν τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Societatis Litterarum Göttingensis editum. Vol. II, 2: *Leviticus*. Edidit John William Wewers, Adiuvante U. Quast, Göttingen, 1986, σελίδες 328.

Περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ἀνάγκης μιᾶς πλήρους, μεγάλης καὶ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἀρτίως κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τοὺς Ὁ' εἰ-

χομεν γράφει, πρὸ πολλῶν μὲν ἐτῶν βιβλιοκρίνοντες τὴν θαυμασίαν κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου Σοφία Σεράχ ὑπὸ τοῦ J. Ziegler¹, πρὸ ἐξαετίας δὲ βιβλιοκρίνοντες τὴν — μερίμνη τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος — γενομένην φωτοστατικὴν ἀνατύπωσιν τῆς ἐπίσης σπουδαίας ἀλλὰ μικρᾶς κριτικῆς ἐκδόσεως ὁλοκλήρου τῆς Π. Διαθήκης ὑπὸ τοῦ A. Rahlfs². Ἐγένοντο, βεβαίως, σχετικαὶ προσπάθειαι εἰς τὸ παρελθὸν ὑπὸ ὑψηλῆς στάθμης ἐπιστημονικῶν ἐπιτελείων, διευθυνομένων ὑπὸ ἐπιφανῶν ξένων παλαιοδιαθηκολόγων καὶ δὴ ἐβδομηκοτολόγων Καθηγητῶν, ἕνεκα ὅμως τῶν δυσυπερβλήτων ποικίλων δυσχερειῶν τὰς ὁποίας παρουσίαζε τὸ μέγα ἐγχείρημα, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ὁλοκληρούμενος ὁ ἄθλος οὗτος. Μὴ παραλείποντες νὰ μνημονεύσωμεν τὰς κριτικὰς ἐκδόσεις τῶν R. Holmes — J. Parsons, C. Tischendorf, H. B. Swete κ.ἄ., αἱ ὁποῖαι εἶχον τύχει εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τῶν εἰδικῶν, θεωροῦμεν ἀξιολογωτάτας δύο ἄλλας, μεγάλας καὶ ικανοποιούσας πλήρως τὰς ἐπιστημονικὰς ἀνάγκας, κριτικὰς ἐκδόσεις, αἱ ὁποῖαι πάντως δὲν ἔχουν ἀχθῇ εἰς πέρας. Ἐξ αὐτῶν ἡ μία προητοιμάσθη ὑπὸ τῶν A. E. Brooke — N. McLean κ.ἄ. ἐν Cambridge, ἡ δὲ ἄλλη ὑπὸ τοῦ P. de Lagarde ἐν Göttingen. Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἤρchiσεν ἀπὸ τοῦ 1906, διὰ δημοσιεύσεως μέχρι τοῦ 1940 (ὅτε διεκόπη) τεσσάρων τόμων, περιλαβόντων τὰ ἀπὸ τῆς Γένεσεως μέχρι τοῦ Τωβίτ ἱστορικὰ βιβλία, ὑπὸ τὸν τίτλον «The Old Testament in Greek». Ἡ δευτέρα, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς «Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen» καὶ ὑπ' αὐτῆς ἀνατεθεῖσα τῷ 1907 εἰς τὸν Rahlfs, παρουσίazen, εὐτυχῶς, κελὴν πρόδον, τοσοῦτον μᾶλλον καὶ ὅσον ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ, ὑπὸ τὸν ὡς ἂν τίτλον «Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum», οἰκείᾳ γνωστῇ σειρᾷ εἰκοσι μέχρι τοῦ 1986 τόμοι, περιέχοντες τὸ κείμενον τῶν ἐξῆς ἐπὶ μέρους βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης: Γένεσις, Λευϊτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον, Α' Ἑσδρας, Ἑσθήρ, Ἰουθθ, Τωβίτ, Α', Β', καὶ Γ' Μκκαβαίων, Ψαλμοί (μετὰ τῶν ᾠδῶν), Ἰώβ, Σοφία Σολομώντος, Σοφία Σεράχ, Δωδεκαπρόφητον, Ἡσαΐας, Ἰερემίας (μετὰ τοῦ Βαρούχ, τῶν Θρήνων καὶ τῆς Ἐπιστολῆς Ἱερεμίου), Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ (μετὰ τῆς Σωσάννης καὶ τοῦ Βήλ καὶ δράκοντος).

Ὁ περιέχων τὸ κείμενον τοῦ Λευϊτικοῦ εἰκοστὸς τόμος τῆς σειρᾶς αὐτῆς ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ διεθνῶς γνωστοῦ παλαιοδιαθηκολόγου καὶ Καθηγητοῦ εἰς τὸ Τμήμα Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Toronto J. W. Wevers, τυχόντος γενναιοδῶρου ἐνισχυσεως διὰ τὴν ἐρευνητικὴν του ἐργασίαν ἐκ μέρους τοῦ «The Social Science and Humanities Research Council of Canada» (βλ. σελ. 4). Ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἶχον ἐκδοθῇ τῷ 1974 ἡ Γένεσις, τῷ 1977 τὸ Δευτερονόμιον καὶ τῷ 1982 οἱ Ἀριθμοί. Ὁ ἐν λόγῳ τόμος ἄρχειται διὰ περισπουδάζου καὶ ἐκ τεσσάρων κεφαλαίων ἀπριτιζομένης διεξοδικῆς Εἰσαγωγῆς, δι' ἧς ἐνημεροῦται ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τῆς γενομένης ἐνταῦθα πολυμόχου ἐργασίας (σελ. 7-41).

Εἰς τὸ Α' κεφ. ὁ σ. ἀναφέρεται εἰς τοὺς μάρτυρας τοῦ κειμένου καὶ ἐν πρώτοις τοὺς ἑλληνικοὺς, διὰ λεπτομερεστέρως πληροφορίας περὶ τῶν ὑποίων πεπραπέμει εἰς τὸν σχετικὸν πίνακα τῶν παλαιοδιαθητικῶν χειρογράφων τοῦ Rahlfs (σελ. 7)³. Ὡσαύτως ἀναφέρεται εἰς τοὺς μεγαλογραμμάτους κώδικας A B C S V καὶ εἰς πολλοὺς μικρογραμμάτους, εἰς τὰ παπύρινα ἀποσπάσματα, εἰς τὰς σχετικὰς παραθέσεις Ἑλλήνων Πατέρων κ.ἄ. (σελ.

1. Βλ. «Θεολογία», 36 (1965), σελ. 343-345.

2. Βλ. «Θεολογία», 53 (1982), σελ. 311-313.

3. Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ἔργου τοῦ A. Rahlfs, Verzeichnis der griechischen Handschriften des Alten Testaments, δημοσιευθέντος ἐν «Mitteilungen der Septuaginta — Unternehmens der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen», Bd. II, Berlin, 1914.

7-16). Σημειωτέον ὅτι αἱ πατερικαὶ αὐταὶ παραθέσεις, αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν γενικῶς τὴν οὕτω καλουμένην ἔμμεσον παράδοσιν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, εἶναι πολύτιμοι, διότι συμβάλλουν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν κριτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' καὶ ὁρθῶς λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ἐνταῦθα, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας κριτικὰς βιβλικὰς ἐκδόσεις. Τὸν Wevers ἀπασχολεῖ ἐν συνεχείᾳ τὸ κείμενον τῶν παλαιῶν μεταφράσεων καὶ δὴ ἐκτενῶς μὲν τὸ τῆς Vetus Latina (σελ. 16-21), διὰ βραχέων δὲ τὸ τῆς αἰθιοπικῆς, τῆς ἀραβικῆς, τῆς ἀρμενικῆς, τῶν κοπτικῶν βοχαϊρικῆς καὶ σαϊδικῆς, τῆς συρο-παλαιστινικῆς καὶ τῆς συρο-εξαπλικῆς (σελ. 21-24). Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ξένων τούτων μεταφράσεων εἶναι ἐνδεδειγμένη, διότι δι' αὐτῶν διευκρινίζεται περαιτέρω ἡ ἔννοια τοῦ εἰς τινα σημεῖα ἀσαφοῦς καὶ δυσνοήτου ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ ἀποτρέπονται παρανοήσεις καὶ παρεξηγήσεις αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον χρησιμοποιοῦνται καὶ αἱ ἐντυποι ἐκδόσεις τοῦ κειμένου καὶ δὴ ἡ "Αλδεϊος, ἡ Κομπλούτιος, ἡ Σήξτειος, ἡ Γράβειος, ἡ τῶν Holmes—Parsons, τοῦ Lagarde, τῶν Brooke—McLean καὶ τοῦ Rahlfs (σελ. 24-26). Αὗται εἶναι, βεβαίως, αἱ σπουδαιότεραι καὶ ἔχουν μεγάλην ἀξίαν, λόγῳ τοῦ σπανίου ὕλικου, τὸ ὁποῖον, τουλάχιστον αἱ περισσώτεραι ἐξ αὐτῶν, διασώζουσιν.

Εἰς τὸ Β' κεφ. γίνεται λόγος περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου τοῦ Λευϊτικοῦ. Σημειοῦμεν ἐν προκειμένῳ, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο θέμα ἔχει ἐξετασθῆ λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ Wevers ἐν τῇ ἀξιολόγῳ ἑρευνητικῇ ἐργασίᾳ του «Text History of the Greek Leviticus», δημοσιευθεῖσα ἐν «Mitteilungen des Septuaginta—Unternehmens der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen», XIX, Göttingen, 1986. Ἐνταῦθα παρέχει οὗτος μόνον τὰς ἀπαραιτήτους πληροφορίες, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ἔργου (βλ. σελ. 26-31), ὡς πράττει καὶ εἰς τὸ Γ' μικρὸν κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκδοσιν (σελ. 31-34). Περαιτοῦται δὲ ἡ Εἰσαγωγή διὰ τῆς παραθέσεως, ἐν τῷ Δ' καὶ τελευταίῳ κεφαλαίῳ αὐτῆς, πινάκων συντμήσεων καὶ συμβόλων (σελ. 34-40). Ταῦτα εἶναι πολυάριθμα, μαρτυροῦν δὲ καὶ περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ θὰ ἀπῆρτησαν, ἀναμφιβόλως, σημαντικὴν προσπάθειαν πρὸς ἑλεγχον τοῦ εὐρυτάτου τούτου ὕλικου. Εἰς τὸ τέλος τῆς Εἰσαγωγῆς προστίθενται καὶ ἐνδιαφέροντα βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα (σελ. 40-41).

Μετὰ τὴν μακρὰν καὶ ἐμπεριστατωμένην ταύτην Εἰσαγωγὴν, παρατίθεται τὸ ἐξ εἰκοσιν ἐπτά κεφαλαίων ἀποτελούμενον κείμενον τοῦ Λευϊτικοῦ, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει μεγάλην σχετικῶς ἔκτασιν (σελ. 43-305), διότι παρὰ πᾶδας αὐτοῦ ὑπάρχει πλουσιώτατον κριτικὸν ὑπόμνημα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπαντᾷ ἀφθονὰ παραλλαγῶν, προερχομένων ἐκ τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὕλικου. Περιττὸν νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ χρῆσις τοσούτων χειρογράφων ἀποτελεῖ ἔργον ἐξαιρετικῶς δυσχερὲς καὶ μαρτυρεῖ περὶ τοῦ μόχθου, ὅστις ἀπῆρτηθῇ προκειμένου νὰ ἀξιολογηθῇ καὶ νὰ ἀξιοποιηθῇ τὸ ὀγκῶδες καὶ πολύτιμον τοῦτο ὕλικόν. Εἶναι δὲ ὀφθαλμοφανές, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Wevers ἐπιδικώμενος σκοπὸς ἔχει ἐπιτευχθῇ εἰς μέγαν βαθμόν.

Τὴν κατὰ τὴν ὡς ἄνω μέθοδον παράθεσιν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἀκολουθεῖ ἐνδιαφέρον καὶ χρήσιμον διπλοῦν Παράρτημα. Ἐν αὐτῷ ἐξετάζονται λεπτομερῶς ζητήματα ὀρθογραφικὰ καὶ γραμματικῆς τοῦ κειμένου, ὡς ἐπίσης καὶ διαφορὰ ἀναγνώσεως αὐτοῦ, ἀπαντῶσαι εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐκδοσιν τῶν Brooke — McLean (σελ. 306-328). Ἐπισημαίνονται δὲ μετ' ἀκριβεῖς πολυάριθμοι παρ' αὐτοῖς παραλλαγαί, ἐξ ὧν πολλὰ μὲν ἔχουν σημειωθῇ ἐσφαλμένως, ἄλλα δὲ ἔχουν παραλειφθῇ. Σχετικῶς πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Παράρτημα, παρατηροῦμεν ὅτι ἐν σελ. 306 παρατίθεται τοῦτο ἀπλῶς ὡς Anhang ὑποδιαιρούμενον εἰς «I: Orthographika und Grammatika» (σελ. 306-322) καὶ «II: Abweichungen von Brooke—McLean» (σελ. 322-328). Ἐν σελ. ὅμως 6 ἀναγιγνώσκουμεν «Anhang I» καὶ «Anhang II», ὑπονοούμενον οὕτως ἐνταῦθα, ὅτι ὑπάρχουν **δύο** Παραρτήματα καὶ ὅχι ἐν ὑποδιαιρούμενον εἰς δύο κεφάλαια. Ἡ προφνηὴς ἀνομοιομορφία

αὕτη θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποφευχθῇ διὰ τῆς διαιρέσεως τοῦ ἐν σελ. 306 ἐξ. Anhang εἰς Anhang I καὶ εἰς Anhang II, ὅπως ἀκριβῶς ἀναγράφεται ἐν τῇ σελ. 6. Ἄλλως τε καὶ ἐν σελ. 7 ὁ Wevers ὁμιλεῖ διὰ «Παραρτήματα».

Γενικῶς νῦν κρίνοντες τὸ ἔργον τοῦτο, θεωροῦμεν ὅτι εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιον, διότι ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἔκδοσιν βιβλικοῦ κειμένου κατὰ τοὺς Ο', χάρις καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποίησαν δι' αὐτήν, καὶ εἰς τὸν σπάνιον κριτικὸν ὅπλισμόν της. Ταῦτα προσδίδουν εἰς αὐτήν ἐπιστημονικὸν κύρος καὶ τὴν καθιστοῦν μίαν τῶν πλέον ἐξεχουσῶν τοῦ εἴδους. Νομίζομεν, πάντως, ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ διευκρινίσωμεν, ὅτι ἡ κριτικὴ αὕτη ἔκδοσις, προοριζομένη δι' ἐπιστημονικὴν κυρίως χρῆσιν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ ἐπίσημον κείμενον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἶναι ὅμως ἀπολύτως ἀπαραίτητος διὰ τὰς παρ' ἡμῖν ἀνάγκας, τοῦλάχιστον μέχρις ὅτου καταστήσῃ δυνατὴ ἡ ἐκπόνησις παρομοίας τινὸς ἐκδόσεως ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων θεολογικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, ἐν συνεργασίᾳ, ἐνδεχομένως, μετ' ἀλλοδαπῶν ἐβδομηκοντολόγων.

Ἐν κατακλείδι κρίνομεν χρῆσιμον νὰ σημειώσωμεν καὶ τὰ ἐξῆς ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ διαπρεποῦς Καθηγητοῦ Wevers. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον τὸ γεγονός, ὅτι εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ κριθέντος βιβλίου του καὶ δὴ ἐν σελ. 7, 13, 14, 16, 31 ἐκφράζει οὗτος εὐγνώμονας εὐχαριστίας, καὶ μάλιστα ὅχι ἀορίστως καὶ συγκεχυμένως ἀλλὰ σαφῶς καὶ ὀνομαστικῶς, εἰς διαφόρους εἰδικούς ἐπιστήμονας, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλει ὀλίγα ἢ πολλὰ, διὰ τὴν συγγραφὴν του ταύτην. Οὕτω π.χ. εὐχαριστεῖ τὸν D. Fraenkel διὰ τὴν εἰς τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ τῶν Παραρτημάτων (βλ. σελ. 7) καὶ ἄλλους δι' ἄλλα. Ἐξ αὐτῶν θὰ συνῆγέ τις τὸ συμπέρασμα, ὅτι τμήματα τῆς ἐργασίας ταύτης ὀφείλονται εἰς ἄλλους. Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη εἶναι ἰδιαζούσης φύσεως, θὰ ἦτο ἄδικον νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ ἐπ' αὐτῆς συγγραφικὴ κυριότης τοῦ Wevers. Θὰ πρέπει δὲ νὰ ἐπαινεθῇ οὗτος, διότι ἔχει τὴν ἀξιώπρεπειαν καὶ κυρίως τὴν ἐντιμότητα καὶ τὸ θάρρος νὰ μὴ ἀποκρύπτῃ ἀλλὰ νὰ δηλώσῃ, καὶ μάλιστα συγκεκριμένως καὶ ἐπακριβῶς, ποῖα σημεῖα τοῦ βιβλίου του εἶναι ἰδικὰ του καὶ ποῖα προέρχονται ἐκ ξένων πηγῶν.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Ἄ δ α μ. Ἀνεστίδου, *ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ* (Δεκαπενθήμερον Δελτίον Εἰδήσεων τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου) — *EYPETHPION*, τεῦχος πρῶτον, τόμος Α' (1970) — Ι' (1979), ἐν Γενεύῃ 1987, σελ. λβ' + 479.

Ὁ συγκεκριμένος ἐξ ὑπερπεντακοσίων σελίδων πρῶτος τόμος τοῦ *EYPETHPIOU* τοῦ 15^{ου} ἡμέρου Δελτίου Ἐκκλησιαστικῶν Εἰδήσεων τοῦ Ὁρθοδόξου ἐν Γενεύῃ Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατηρτίσθη ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ὁμοίων ἐπιμελῶν ἐργασιῶν, τοῦ διακεκριμένου Φιλολόγου κ. Ἀδαμαντίου Ἀνεστίδου.

Τὸ εὐρετήριο τοῦτο ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς σύλλαβον τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ διεκκλησιαστικῆς (Οἰκουμενικῆς) δραστηριότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ συμπάσης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1970, ὅτε ἤρχισεν ἐκδιδόμενον τὸ Δελτίον, μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 1979, δηλαδὴ τῆς πρώτης δεκαετίας.

Τόσον ἡ ἱδρυσις τοῦ Πατριαρχικοῦ Κέντρου (1966), ὅσον καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ Δελτίου «ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ» (1970) ἀποτελοῦν δύο ἐξαιρετικῆς σημασίας ἀποφάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, τὰς ὁποίας ἐνέπισταυθη ὡς διακονίαν εἰς τὸν νῦν Μητροπολίτην Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνόν. Τὸ Πατριαρχικὸν Κέντρον, ὡς ἡ δυτικὴ αὐλὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, συνεπλήρωσεν ἤδη μίαν εἰκοσαετιᾶν δράσεως. Τὸ Δελτίον «ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ» συμπληρῶναι καὶ αὐτό, τὸ ἐπόμενον ἔτος, εἰκοσαετιᾶν ἐνημερώσεως (ἐκδιδόμενον εἰς ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν) τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν ἑτεροδόξων. Εἶναι λιτὸν εἰς τὴν ἐμφάνισιν ὄργων

ἐπικοινωνίας, εἰς τὸ ὅποιον συγκεντρώνεται ἡ πολυποικίλος διεκκλησιαστικὴ δραστηριότης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καθ' ὅσον «δημοσιεύει ἔγγραφα, μελετήματα, προσφωνήματα καὶ βιβλιογραφικά, ἀπόηχα τῆς Ὁρθοδόξου καὶ διαχριστιανικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλὰ καὶ ... τὰ χρονικά τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, στὰ ὅποια ἀποτυπώνεται ἡ μαρτυρία τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῆς σήμερα», ὅπως σημειώνεται στὰ προλεγόμενα τοῦ Μητροπολίτου Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνοῦ.

Ἡ ἀνάγκη ἐκδόσεως καὶ εὐρετηρίου τῆς ΕΠΙΣΚΕΨΕΩΣ ἦτο ἰδιαιτέρως ἐπιτακτικὴ, πρὸς ἀξίαν ἐκτίμησιν τοῦ συντελεσθέντος ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καθοδήγησιν τοῦ Οἴκου. Πατριαρχεῖου ἔργου τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ παρακολούθησιν τῶν διαφόρων τομέων τῆς ὁρθοδόξου καὶ διεκκλησιαστικῆς δραστηριότητος.

Τὸ εὐρετήριο περιλαμβάνει, ἐκτὸς τῶν προλεγόμενων καὶ ἐνημερωτικὸν κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ περιοδικὸν Ἐπίσκεψις καὶ τὸ εὐρετήριόν του» (σελ. ιγ'-λβ'). Εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ μέρος (σελ. 3-225) περιλαμβάνονται «οἱ πίνακες»: α') τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν κειμένων, β') τῶν μελετημάτων, γ') τῶν προσφωνήσεων καὶ τῶν ὁμιλιῶν, δ') τῶν χρονικῶν (ὧν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν διακεκριμένως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐτεροδόξων κ.λπ.), ε') τῶν διαλόγων, τῶν συναντήσεων, τῶν συνεδρίων καὶ τῶν συνόδων, στ') τῆς Ὁρθοδόξου Βιβλιογραφίας, ζ') τῶν βιβλιογραφικῶν καὶ η') τῶν περιεχομένων καὶ τῶν εὐρετηρίων.

Τὸ δεύτερον μέρος (σελ. 229-479) περιλαμβάνει εὐρετήρια: α') τῶν συγγραφέων, β') τοῦ περιεχομένου τῶν ἐγγράφων, γ') τοῦ περιεχομένου τῶν προσφωνημάτων, δ') τῶν βιογραφουμένων, ε') τοῦ περιεχομένου τῶν βιβλιογραφιῶν, στ') τῶν προσώπων καὶ ζ') τῶν πραγμάτων.

Ἡ εὐρετηριακὴ ἐπεξεργασία εἶναι πλήρης καὶ εὐμέθοδος, καθιστῶσα τὸ εὐρετήριο ἐν σύγχρονον ἐργαλεῖον ἀκόπου καὶ ἄνευ χρονοτριβῆς προσβάσεως εἰς τὴν Ὁρθόδοξον καὶ τὴν διαχριστιανικὴν δραστηριότητα, καὶ κλεῖδα γνώσεως εἰς τὴν σύγχρονον πολύπτυχον Ὁρθόδοξον πορεῖαν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀποτελεῖ ἀσφαλὲς βοήθημα διὰ τὸν συγχρονισμόν τῶν βημάτων ὧν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ὀργάνων ὑποβοηθητικὸν τῆς Ὁρθοδόξου καὶ Οἰκουμενικῆς Θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐνημερώσεως τοῦ κλήρου, τῶν λαϊκῶν θεολόγων καὶ τῶν μορφωμένων Ὁρθοδόξων.

Ὁ ὑπογράφων ἐκφράζει τὴν εὐχὴν, ὅπως μὴ βραδύνῃ ἡ ἐκδοσις τοῦ Β' τόμου.

ΗΛΙΑΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Γεωργίου Τσέτση, Μεγάλου Πρωτοπρεσβυτέρου, *Ἡ Συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Ἰδρυση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν* (Διδακτορικὴ Διατριβή), Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 266.

Ὁ πατὴρ Γεώργιος Θωμᾶ Τσέτσης ἐργάσθη κατ' ἀρχάς, 1965-1984, εἰς ἐπιτελικὰς θέσεις τῆς γραμματείας τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (ΠΣΕ), Γενεύην, Ἑλβετίαν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1985 καὶ ἐξῆς παραμένει μόνιμος ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὴν ἔδραν τοῦ ΠΣΕ, ἰδίῳ πόλιν. Ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὸ συγγραφικὸν ἔργον.

Αἱ πηγαὶ καὶ τὰ βοηθήματα, τὰ ὅποια χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφεὺς διὰ τὴν μελέτην καὶ τὴν σύνταξιν τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς, περιλαμβάνονται εἰς τὸ ἰδιαιτέρον κεφάλαιον τῆς βιβλιογραφίας (σ. 259-266), ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ κειμένου καὶ εἰς τὰς ὑποσημειώσεις, πού παραθέτει εἰς τὸ τέλος ἐνὸς ἐκάστου κεφαλαίου. Ἀντλεῖ ἀπὸ τοὺς κώδικας τῆς Ἱ. συνόδου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, τὰ ἀρχεῖα (πάσης φύσεως) τοῦ ΠΣΕ καὶ τὸ προσωπικόν του (σ. 112) καὶ τὴν συλλογὴν ἐπιστολῶν τοῦ Νάθαν Σόδερμπλουμ εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν βιβλιοθήκην τῆς Οὐψάλας, Σουηδίας. Ταῦτα ἰδιαιτέρως περιλαμβάνουν γράμ-

ματα, ἐκθέσεις, ὑπομνήματα, πρακτικά, κείμενα «ἐμπιστευτικοῦ» ἢ «ἄκρως ἐμπιστευτικοῦ» χαρακτήρος (σ. 133, 138—, 146-149, 151—). Λόγω τῆς θέσεώς του εἰς τὴν Γενεὺσιν εἶχεν ἄμεσον πρόσβασιν πρὸς τὰς ὡς ἄνω ἀναφερομένας πηγὰς τοῦ ΠΣΕ καὶ ἔτσι διαφωτίζει πολλὰς πτυχὰς ἀπὸ τὸν σημαντικὸν ρόλον, ποὺ διεδραμάτισε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ καὶ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ΠΣΕ. Ἐδῶ ἐγκρίνεται ἀκριβῶς καὶ ἡ πρωτοτυπία τῆς ἐργασίας.

Τὰ κείμενα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ παράρτημα (σ. 203-251), παρατίθενται εἰς ὁλόκληρον τὸ βιβλίον, εἰς τὸ κύριον μέρος ἀλλὰ καὶ τὰς ὑποσημειώσεις.

Ἡ ἐργασία φέρει χαρακτηριστὰ ἱστορικὰ, μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν δεδομένων τῆς κριτικῆς ἐρεῦνης. Δίδεται σημασία εἰς τοὺς λόγους (σ. 11), τὰ ἐλατήρια (σ. 11, 67), τὰ αἷτια (σ. 45, 80), τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων (σ. 13, 23—). Ὑπάρχει ἐσωτερικὴ σύνδεσις καὶ ἀλληλουχία τούτων. Συναντῶνται διάφορα σχήματα λόγου, ὅπως εἶναι ἡ διήγησις, ἡ περιγραφή, ἡ μελέτη, ἡ ἐξηγησις ἢ ἐρμηνεία, αἱ κρίσεις ἢ συγκρίσεις, τὰ ἐρωτήματα καὶ αἱ ἀπαντήσεις, τὰ σχόλια, αἱ σημειώσεις (σ. 171), αἱ παρατηρήσεις (σ. 178-181), αἱ διαπιστώσεις (σ. 119, 172-173), αἱ ἀναλύσεις, ὁ χαρακτηρισμὸς ἢ ἡ ἀξιολόγησις (σ. 54, 55, 67, 71, 75, 80, 109, 144—, 155). Μολονότι γνωρίσματα τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ σαφήνεια, ἀφήνεται χώρος καὶ διὰ τὰς πιθανότητας, μὲ τὴν χρῆσιν τῶν ἐκφράσεων: πιθανῶς (σ. 51), προφανῶς (σ. 63, 132), ἴσως (σ. 181), ἀσφαλῶς (σ. 68, 75), φαίνεται (σ. 177), ἐνδεχομένως (σ. 81), κ.ἄ.

Διὰ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀντικείμενον ἐρεῦνης, συναντῶνται λέξεις ἢ ὅροι, καθορίζοντες τὴν ὕψην ἢ τὴν ὑπόστασιν, τὴν δρᾶσιν ἢ τὸν ρόλον τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ὅπως εἶναι, π.χ., πρωτοπορία, πρωτοποριακὸς (σ. 5, 11), πρωτοβουλία, πρωτόβουλος (σ. 12, 16, 40, 45), πρωτόθρονος (σ. 38, 74), προκαθήμενη (σ. 68), κέντρον (σ. 14), φρουρός, θεματοφύλαξ (σ. 14). Κεντρικὸν ἄξονα τῆς ὅλης διατριβῆς συνιστᾷ ἡ ἀπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας σταλεῖσα τὸ 1920 πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου Ἐκκλησίας ἐγκύκλιος. Βεβαίως ἡ θέσις αὕτη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐξετάζεται σὲ συνάρτησιν πρὸς τὸ σύνολον τῆς Ὁρθοδόξιας, λόγου γενομένου καὶ περὶ αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Συναφῶς, ὅπουδῆποτε χρειάζεται, γίνεται μνεία καὶ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (15-16, 23-40, 47, 55, 70, 79, 88, 135).

Ἐκτὸς τῶν εἰς τὸ τέλος βιογραφικῶν σημειωμάτων (σ. 253-257), βιογραφικὸν ὕλικον παρενέχεται καὶ μέσα εἰς τὸ κείμενον. Περισσότερον ἀπὸ ἄλλους συχνότερον μνημονεύεται ὁ Γερμανὸς Στρηνόπουλος, Σελευκείας, Θυατείρων (1872-1951), ὁ ὁποῖος μὲ τὸ προσωπικὸν παράδειγμα καὶ τὴν ὅλην δρᾶσιν του καλύπτει αὐστηρῶς ὁλόκληρον τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον (1920-1948). Διὰ πρώτην φορὰν συναντᾷ ὁ γράφων τὴν πληροφορίαν διὰ «τὴν ἀπέλασίν του ἀπὸ τὴν Πόλιν», ἐννοεῖται τοῦ Στρηνοπούλου (σ. 93). Ἀξίζει νὰ γραφῇ μία μονογραφία διὰ τὸν μέγαν τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν ἄνδρα τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ Κ' αἰῶνος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἤδη ἀνέλαβε νὰ κάμῃ ὁ δρ. Ἀνδρέας Τηληυρίδης.

Τὸ Κεφάλαιον Δ' τοῦ Δευτέρου Μέρους, «Τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν σὲ σχέσιν πρὸς τὴν προταθεῖσα ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον «Κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν» (σ. 165-188), ἀξιόλογον κεφάλαιον, δίδει μίαν σύντομον κατακλιθεῖσα τῆς ὅλης ἐργασίας καὶ ἀναλύνει προσεκτικὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ΠΣΕ κατὰ τὴν διαρρεῦσασαν τεσσαρακονταετίαν (1948-1988). Θὰ ἡμπορούσε ἀνετα νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ξεκίνημα διὰ μίαν ἄλλην παρομοίαν φύσεως ἐργασίαν πιθανῶς ὑπὸ τοῦ π. Γεωργίου Τσέστη.

«Στὴν σαραντάχρονην περίπτω ζωῇ του, τὸ ΠΣΕ προσέβαλε, ἴσως ὅχι πάντοτε μὲ τὴν ἴδια ἐπιτυχίαν, νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἐντολὴν ποὺ πῆρε στὸ «Ἀμστερνταμ, ἀσχολούμενο μὲ τὴν προβληματικὴν ποὺ τοῦ εἶχαν κληροδοτήσει οἱ πρόδρομοι του Κινήσεις «Πίστις καὶ Τάξις» καὶ «Ζωὴ καὶ Ἔργασία», ἀργότερα δὲ τὸ «Διεθνὲς Ἱεραποστολικὸν Συμβούλιον»

καὶ τὸ «Παγκόσμιον Συμβούλιον Χριστιανικῆς Παιδείας». Ἡ πολυδιάστατη δραστηριότητά τὴν ὅποια ἀνέπτυξε κατὰ τὶς τέσσαρις δεκαετίες ποὺ διέρρευσαν μετὰ τὴν ἴδρυσή του, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μιὰ προσπάθεια ἐναρμονίσεως τῆς ὀριζόντιας καὶ κάθετης διαστάσεως τοῦ πολύμορφου ἔργου του. Δὲν θὰ ἦταν δὲ ὑπερβολὴ ἂν ὑποστηρίζοταν ὅτι ἔστω καὶ τὰ πιδ «ὀριζόντια» καὶ ἀμφιλεγόμενα ἐνδιαφέροντά του δὲν ἦταν ἄμοιρα μιᾶς κάθετης ἀναφορᾶς στὸν Θεό, μιὰ καὶ στὴν βάση τους ὑπῆρχε ἡ πρόθεσις νὰ διακονηθεῖ, στὶς καθημερινὲς ὑπαρξιακές του ἀνάγκες, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ποὺ δὲν παύει νὰ εἶναι εἰκόνα Θεοῦ, σ. 181. Προφητικὸν τόνον διὰ τὸ μέλλον ἔχουν ἐπίσης τὰ ὅσα λέγονται περὶ τοῦ Γερμανοῦ Στρηνοπούλου (σ. 54) καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Γερμανοῦ Στρηνοπούλου καὶ Γεωργίου Φλωρόφσκυ κατὰ τὴν Α' γενικὴν συνέλευσιν τοῦ ΠΣΕ εἰς Ἀμστερνταμ, 1948, διὰ τὰς δυσκολίας εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ΠΣΕ μετὰ τὰς ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας (σ. 158).

Ὁ π. Γεώργιος Θ. Τσέσης, ποὺ εἶναι κληρικὸς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀντιπρόσωπός του εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὁ ὁποῖος ἐργάσθη καὶ παραμένει εἰς τὴν ἔδραν τοῦ ΠΣΕ, γράφει ἐκ τῶν ἔνδον. Ἀλλὰ δὲν χάνει τὴν εὐθυκρίσιαν καὶ τὴν ἀντικειμενικότητά του κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο τούτων φορέων καὶ καθιδρυμάτων τῶν χριστιανικῶν ιδεωδῶν. Τὸν συγχάριζω διὰ τὴν λήψιν τοῦ διπλώματος τοῦ διδάκτορος τῆς Θεολογίας ἀπὸ τὸ Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ὁ δ υ σ. Λ α μ ψ ι δ η, Δρ. Φ., «Ἅγιος Εὐγένιος, ὁ πολιοῦχος τῆς Τραπεζοῦντος (I. Τὰ ἀρχαιότερα πεζὰ κείμενα, II. Τὰ ὑμνογραφικὰ κείμενα)», Ἔκδ. «Παμποντιακῆς Ἐνώσεως», Ἀθ. 1984, σσ. 164.

Ὁ κ. Λαμφίδης εἶναι πολὺ γνωστὸς συγγραφέας, μ' ἓνα τεράστιο ἔργο, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ, κυρίως, στὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πόντου, ποὺ ἀπὸ τὸ 1922 μετέφερε τὸ πνευματικὸ κέντρο του στὴν Ἀθήνα, μὲ πολὺ ζωντανὰ καὶ πολὺ δραστήρια παραρτήματα σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐργώδης προσπάθεια τοῦ σ. νὰ μελετήσῃ τὴ λαλιὰ καὶ τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, καὶ —μαζὶ μὲ ἄλλους λογίους Ποντίους— νὰ ἐκδώσῃ σὲ ἄρθρα, μελέτες, καθὼς καὶ σὲ αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις ὅ,τι ἀπ' αὐτὰ περισώθηκε, ἔχει ἤδη κριθεῖ καὶ ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, τὰ ποντιακὰ Σωματεῖα καὶ ἀπὸ τὶς ἐπίσημες ἀρμόδιες ὑπηρεσίες. Παράλληλα μ' αὐτὰς τὶς μελέτες του, ὁ κ. Λαμφίδης ἔχει δώσει λαμπρὰ δείγματα καὶ στὴν ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν κειμένων —πεζῶν ἢ ποιητικῶν— καθὼς καὶ τὶς κριτικὰς ἐκδόσεις τους. Σ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν τομέα ἐντάσσεται καὶ διακονεῖ καὶ τὸ νέο του βιβλίον, γιὰ τὸ ὁποῖο γράφεται τοῦτο τὸ σημείωμα.

Μὲ τὸν ἅ γ ι ο Εὐ γ έ ν ι ο, πολιοῦχο τῆς ἐνδοξῆς Τραπεζοῦντος, εἶχε ἀσχοληθεῖ καὶ ἄλλοτε ὁ κ. Λαμφίδης. Βρίσκοντας, ὅμως, νεώτερα χειρόγραφα καὶ ἀνασκαλεύοντας μὲ ζῆλον τὴς πηγῆς, ἐπανέρχεται σήμερα καὶ μᾶς προσφέρει σ' ἓναν κομψὸ τόμον ἓνα corpus τῶν σχετικῶν ἁ γ ι ο λ ο γ ι κ ῶ ν καὶ ὑ μ ν ο γ ρ α φ ι κ ῶ ν κειμένων, ἐπανεκδίδοντας καὶ δύο Ἀκολουθίες ποὺ εἶχε παρουσιάσει παλαιότερα. Ἐκθίδει, λοιπόν, ἢ ἐπανεκθίδει ὁ σ., βάσει τῆς χειρογράφου παραδόσεως, α) τ' ἀρχαιότερα πεζὰ κείμενα (Μ α ρ τ υ ρ ι α καὶ Δ ι ἡ γ ῆ σ η θ α υ μ ᾶ τ ω ν) καὶ β) τὸ σύνολο τῶν ὑ μ ν ο γ ρ α φ ι κ ῶ ν κειμένων ποὺ γράφθηκαν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγ. Εὐγενίου. Πρόκειται περὶ πολὺ σημαντικῶν κειμένων, ποὺ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ φέρουν ὑπογραφὰς ὅπως τοῦ Πατριάρχου Κων/λεως Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Ξ ι φ ι λ ῖ ν ο υ (ι α' αἰ.) καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἁγ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ νομοφύλακος Ἰ ω ἄ ν ν ο υ (ι ε' αἰ.), γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε τελευταῖα ὁ Ἀθαν. Γιομπλιάκης. Ὁ κ. Λ., μὲ σεμνότητα καὶ ἐντιμότητα, σημειώνει τὶς διορθώσεις-ὑποδείξεις ποὺ τοῦ ἔγιναν γιὰ τὴν

προηγούμενη έκδοση τῶν δύο Ἀκολουθιῶν· θὰ μπορούσε ὥστόσο νὰ ἐκφράσει κανεὶς τὴν ἀπορία: γιατί, ἐνῷ ἐκδίδει τὴν πρώτη Ἀκολουθία στὰ ποιητικά-μουσικά μέτρα τῶν στίχων, ἐκδίδει τὶς ἄλλες δυὸ κατὰ λόγον, σημειώνοντας μὲ κάθετες γραμμὲς μονάχα τὶς τομὲς τῶν στίχων; Ὑποπεύω, πὼς μερικὲς ἀπὸ τὶς μετρικὲς παρατηρήσεις τοῦ τῶν ὑποσημειώσεων θὰ εἶχαν διαφορετικὸ περιεχόμενο ἢ καὶ θὰ περιττεύαν (ὅπως π.χ. στὴ σελ. 115, στίχ. 52, ὅπου, ὅταν τεθεῖ ἡ τομὴ μετὰ τὴ λέξη «ζήλῳ», ὅχι μόνο ψάλλεται ὁμαλά, μὰ καὶ ἀφήνεται στὴν «τονὴ» ἐλευθερία γιὰ νὰ παῖξει τὸ ρόλο τῆς, χωρὶς τὴ μέγγενη μιᾶς σχολαστικῆς ὑποχρεωτικῆς καὶ ἀκαμπτης στιχομετρῆσεως). Βρίσκω, πάντως, πὼς ἡ ἐκδοση ἀποτελεῖ προσφορὰ πολὺτιμὴ στὰ ὑμναγολογικά μας γράμματα καὶ βοηθεῖ τοὺς φιλάγιους καὶ φιλακόλουθους Ποντίους κυρίως, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους Ὁρθόδοξους, νὰ ἐκφράσουν καὶ λειτουργικά τὴν τιμὴ τους πρὸς τὸν μεγάλο πολιοῦχο τῆς Τραπεζοῦντας.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Constantine Cavarinos, *Modern Orthodox Saints*, «The Institute for Byzantine and Modern Greek studies», Belmont, Massachusetts, (vol. 1, 1971—vol. 9, 1987).

Ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς, καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας μέχρι πρότινος σὲ διάφορα Πανεπιστήμια τῆς Ἀμερικῆς, Κωνσταντῖνος Καβαρινὸς εἶναι πολὺ γνωστὸς καὶ γιὰ τὴν ἐνασχόλησίν του μὲ πνευματικὲς μορφές καὶ θέματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν προσφορὰ του στὴν ὀρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ. Ζωντανὸ μέλος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς, ψάλλει βυζαντινά, ὁμιλεῖ ὀρθόδοξα, γράφει στοχαστικὰ βιβλία, ποὺ φωτίζουν θέματα καὶ πρόσωπα τῆς ὀρθόδοξου παραδόσεως, καὶ διδάσκει πάντα διακριτικὰ καὶ δίχως τυμπανοκρουσίες Ἑλλάδα καὶ Ὁρθοδοξία στὴν ἀπέραντη Ἀμερική. Πολλοὶ ἀντίπαλοι ἀπὸ τὴν ἐκεῖ πνευματικὴ του δραστηριότητα φτάνουν καὶ στὴν Ἑλλάδα — κυρίως ἄρθρα του, μελετήματα ἢ βιβλία.

Ἦδη πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τῆς «Θεολογίας» θὰ γνωρίζουν μεμονωμένα ἔργα τοῦ καθηγητοῦ Κ. Καβαρινοῦ. Δὲν ξέρω, ὅμως, πόσοι γνωρίζουν τὴ σοβαρὴ ἐνασχόλησίν του μὲ τὴν Ἀγιολογία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ σημερινὴ παρουσίαση ἔχει αὐτὸ τὸ σκοπὸ: νὰ κάνει γνωστὴ σ' ἕνα εὐρύτερο κοινὸ τὴν πετυχημένη ἀγιολογικὴ σειρὰ «Σύγχρονοι Ὁρθόδοξοι Ἀγιοί», ποὺ ἤδη ἔχει φτάσει στὸν ἑνῶτο τόμο τῆς. Ἴδου οἱ τίτλοι τῆς:

1. Ἀγιὸς Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς (γ' ἔκδ. 1985), σελ. 118. Περιέχει μεγάλη Εἰσαγωγή, Βίον καὶ Ἐπιλογὴν κειμένων τοῦ Νεομάρτυρος καὶ προφήτου τοῦ Γένους.

2. Ἀγιὸς Μακάριος Κορίνθου (β' ἔκδ. 1977), σελ. 118. Εἰσαγωγή, Βίος, Θαύματα, Ἔργα, ἐπιλογὴ κειμένων τοῦ Ἀγίου, μὲ πολὺ σημαντικὲς φιλολογικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν αὐθεντικότητά των ἔργων του καὶ τὸ ποσοστὸ τῆς συνεργασίας του μὲ τὸν ἅγιο Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη.

3. Ἀγιὸς Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (β' ἔκδ. 1979), σελ. 167. Εἰσαγωγή, Βίος, Ἔργα, ἐπιλογὴ ἀποσπασμάτων ἀπὸ Ἔργα τοῦ Ἀγίου. Σημαντικὴ συμβολὴ στὴ μεγαλύτερη καὶ ἀντικειμενικώτερη γνωριμία τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγαλύτερου θεολόγου ἁγίου τῶν νεωτέρων χρόνων τῆς Ἐκκλησίας μας.

4. Ἀγιὸς Νικηφόρος ὁ Χΐος (β' ἔκδ. 1986), σελ. 124. Εἰσαγωγή, Βίος, Ἔργα, ἀνθολογία ἐκ τῶν πεζῶν καὶ ποιητικῶν ἔργων του. Τὸ πρῶτο συστηματικὸ ἔργο γιὰ τὸν μεγάλο ἅγιο καὶ μαθητὴ τοῦ ἁγ. Μακαρίου Κορίνθου.

5. Ἀγιὸς Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωβ (α' ἔκδ. 1980), σελ. 167. Εἰσαγωγή (Κ. Καβαρινὸς), Βίος (ὑπὸ τῆς Mary-Barbara Zeldin), Διάλογος μὲ τὸν Ν. Μοτοβίλωφ, ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς πνευματ. συμβουλές τοῦ Ἀγίου. (Ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐτοιμάζεται μετάφραση καὶ ἐκδοση καὶ στὰ ἑλληνικά τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἔργου).

6. "ΑΓΙΟΣ Ἀρσένιος τῆς Πάρου (β' ἔκδ. 1988), σελ. 124. Εἰσαγωγή, Βίος (ὑπὸ Φιλοθέου Ζερβάκου), Θαύματα, πνευμ. συμβουλές τοῦ Ἀγίου, Βιβλιογραφία. Ἄλλη μιὰ μορφή, πού, ἀπὸ τὸ "Ἅγιον Ὅρος καὶ τοὺς νηπτικούς «Κολλυβάδες», ὄργωσε πνευματικά τις Κυκλάδες καὶ τὴν Ἑλλάδα καί, κατόπιν, ὅλο τὸν κόσμον μὲ θαυμαστά σημεῖα.

7. "ΑΓΙΟΣ Νεκτάριος Αἰγίνης (β' ἔκδ. 1988), σελ. 222. Εἶναι ὁ πρὸ πολυσέλιδος τόμος τῆς σειρᾶς καὶ περιλαμβάνει Εἰσαγωγή (Κ. Καβαρνου), Βίον τοῦ Ἀγίου (ἀπὸ τὸν μαθητὴ καὶ φίλον τοῦ Ἰωακείμ Σπετσίερη), Θαύματα, Ἔργα καὶ πλατεῖα ἀνθολόγησι ἀπὸ κείμενα τοῦ Ἀγίου.

8. "ΑΓΙΟΣ Σάββας ὁ Νέος (α' ἔκδ. 1985), σελ. 144. Εἰσαγωγή (Κ. Καβαρνου), Βίος (Βασ. Παπανικολάου), Θαύματα, Εἰκόνες ἀπ' τὸ χέρι τοῦ Ἀγίου, ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀποφθέγματα τοῦ, Σημειώσεις, Βιβλιογραφία. Πρόκειται γιὰ τὸν θαυματουργὸ ἅγ. Σάββα τῆς Καλύμνου, φίλον καὶ μαθητὴ τοῦ ἁγ. Νεκταρίου Αἰγίνης.

9. ἈΓΙΑ Μεθοδία τῆς Κιμώλου (α' ἔκδ. 1987), σελ. 123. Εἰσαγωγή, Βίος, ὁμολογία. ἀποσπάσματα ἀπ' τὴν Ἀκολουθία τῆς Ἀγίας, Γράμματα στὴν ἀδελφή της, ἀποφθέγματα τῆς Ἀγίας. Σὲ Παράρτημα ἓνα ταξιδιαδικὸ κείμενον τοῦ Φ. Κόντογλου γιὰ τὴν Κίμωλον.

Ἡ ὅλη σειρά, κόπος καὶ μόχθος κυρίως τοῦ Καθηγητοῦ Κ. Καβαρνου, χρησιμοποιεῖ καὶ ἀξιοποιεῖ τις ἀγιολογικὰς πηγὰς ἢ μελέτες καὶ ἄλλων ἐιδικῶν, τις ὁποῖες ἐνίοτε μεταφράζει (συντομεύοντας ἢ ἐπεκτείνοντας, βάσει νεωτέρων πηγῶν) καὶ παραθέτει, ἀναφέροντας πάντα λεπτομερῶς, τις πηγὰς τοῦ. Ὅλοι οἱ τόμοι φέρουν τὴ σφραγίδα τῆς ἐπιμέλειας καὶ τῆς ἐπιστημοσύνης, μαζὶ μὲ τὴν ζεστὴν φροντίδα καὶ τὴν στοργήν. Εἶναι τυπωμένοι σὲ καλὸ χαρτί καὶ μὲ πολλὰς βυζ. εἰκόνες. Μιὰ σειρά ἐκδόσεων ποὺ θ' ἄξιζε νὰ κυκλοφορήσει εὐρύτερα καὶ στὸν ἐλληνικὸν χῶρον.

II. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Γ. Α. Χώρα, *Ἱστορία τῆς Μονῆς Καλαμίου-Ἀδάμι-Ναυπλίας*, Ἀθήναι 1988, σσ. 232+22 πίνακες.

Ὁ Γ. Χώρας εἶναι γνωστὸς στὸν κόσμον τῆς ἔρευνας καὶ τῆς ἐπιστήμης ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν διδακτορικὴν του διατριβὴν (Ἡ «Ἀγία Μονή» Ἀρείας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ πολιτικῇ ἱστορίᾳ Ναυπλίου καὶ Ἀργους, Ἐν Ἀθήναις 1975), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλῆθος ἐργασιῶν (ἄρθρων, ἐισηγήσεων, ἀνακοινώσεων), ποὺ κατὰ κανὸνα ἀναφέρονται στὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ παρούσα ἐργασία εἶναι ἀφιερωμένη ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς Καλαμίου Ναυπλίας, ποὺ ἰδρύθηκε τὸν ΙΖ' αἰ. (1616) καὶ ἀνασυστήθηκε πρόσφατα (1972), ὡς γυναικεῖα πιά μονή, γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν προσφορὰ τῆς ὄχι μόνον στὸν πιστὸ ὀρθόδοξον λαὸν τῆς Ἀργοναυπλίας, ἀλλὰ καὶ στὶς χιλιάδες προσκυνητῶν ποὺ συρρέουν ἀπὸ μακριὰ σ' αὐτὴν κάθε χρόνον. Τὴ μελέτη προλογίζει ὁ μητροπολίτης Ἀργολίδος Ἰάκωβος (σσ. 15-16). Τὸν κύριον κορμὸν τῆς ἀποτελοῦν ἡ Εἰσαγωγή (σσ. 17-18) καὶ τὰ ἐπὶ κεφάλαια, στὰ ὁποῖα κατὰ ἐξελικτικὸν τρόπον ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς μονῆς ἀπὸ τὴν ἱδρυσήν της μέχρι σήμερον. Ἀκολουθοῦν: Ἀνακεφαλαίωσις καὶ Ἐπίλογος (181-189), Πιστεύματα καὶ ἰδεώδη τῆς χριστιανικῆς ζωῆς (σσ. 190-191), Παράρτημα Α' Ἐγγράφων (σσ. 193-204), Παράρτημα Β' Ἡ κοινωνικὴ προσφορὰ τῶν μονῶν τῆς Ἀργοναυπλίας (σσ. 205-218), Résumé (σσ. 219-221), Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σσ. 223-231), Εὐρετήριο εἰκόνων (σ. 232) καὶ Πίνακες εἰκόνων.

Ἡ μελέτη εἶναι καρπὸς μακροχρόνιας ἔρευνας. Ὁ συγγραφεὺς, ἂν καὶ συναντᾷ πολλὰς δυσκολίας, προσπαθεῖ νὰ ἀναστήσει δόλοκληρον τὸ παρελθὸν τῆς μονῆς καὶ νὰ καλύψει

δλα τὰ ἱστορικὰ κενά. Τὸ ἐγχείρημα δὲν εἶναι εὐκόλο, ἂν ἀναλογισθεῖ κανεὶς ὅτι τὸ ἀρχαῖο-κὸ ὕλικὸν γιὰ ὠρισμένους χρονικὰς περιόδους εἶναι πενιχρό. Γι' αὐτὸ καὶ ἐμφανίζεται κάποια ἀνισότης ἐν τῇ ἔκτασιν τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων. Ὁ Γ. Χώρας φωτίζει ὅλες τὶς προσωπικότητες, ποὺ εἶτε ἄμεσα εἶτε ἔμμεσα συνέδεσαν τὴν τύχην τοὺς μὲ τὴν μονή. Δίνει ἀπάντησιν ἐν τῇ ἀναφυόμενῃ προβλήματι. Ἡ παρουσία δὲν εἶναι περιγραφὴ γεγονότων, ἀλλὰ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας. Ὁ συντάκτης δὲν πέφτει ἐν τῇ παγίδει νὰ στηρίξει τὴν ἔκθεσίν του ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον ἐν τῇ ὑπάρχοντι ἔγγραφῳ καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς ὡς συνεχεῖς συγκρούσεις καὶ διαπληκτισμοὺς τῶν μοναχῶν μὲ τοὺς κατοικοὺς τῶν γύρω χωριῶν γιὰ περιουσιακὰ θέματα. Τονίζει παραλλήλως καὶ τὴν συμβολὴν τῆς μονῆς ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ πολιτικῇ ζωῇ τοῦ Γένους. Τὸ παρελθὸν τῆς μονῆς μερικὰς φορὰς δίνει τὴν ἀφορμὴν ἐν τῇ συγγραφῇ νὰ ὁμιλήσῃ καὶ γιὰ τὸ παρὸν καὶ νὰ ἐξαγάγῃ χρήσιμα συμπεράσματα. Ἡ γαλλικὴ περίληψις, τὰ εὐρετήρια καὶ οἱ πίνακες ὅχι μόνον δίνουν πληρότητα ἐν τῇ ἐργασίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν καθιστοῦν εὐχρηστὴ καὶ πολὺτιμη ἐν τῇ ἐρευνᾷ.

Ὅταν κανεὶς διαβάσῃ τέτοια ἔργα ποὺ ἀγκαλιᾶζουσιν ὁλόκληρους αἰῶνες (1616-σήμερον), μπορεῖ νὰ κάνει ποικίλα παρατηρήσεις. Προσωπικῶς ἐπιθυμῶ νὰ σταθῶ μόνον ἐν μερικῇ ἐξωτερικῇ θέματι: α) Ὅταν ἡ ἐργασία ἀνατυπωθεῖ, δὲν πρέπει νὰ παραθεωρηθοῦν τὰ τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα καὶ ἡ γλωσσικὴ ἀνομοιομορφία. β) Ἡ μὴ συγκέντρωσις τῆς εἰδικῆς βιβλιογραφίας ἐν ὠρισμέναις σελίδας ἀδικεῖ τὸ συγγραφεῖ, ἀφοῦ τὰ τεκμήρια τοῦ μόχθου τοῦ ἐξαφανίζονται ἐν τῇ ὑποσημειώσει. γ) Ὅταν κανεὶς ὁμιλεῖ γιὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπαῦ, μᾶλλον πρέπει νὰ χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον «Ἐπαναστάσεις ἐν Μακεδονίᾳ» καὶ ὅχι «Μακεδονικὸς Ἀγὼν» (σ. 94). δ) Ἡ συμπάθεια τοῦ συγγραφεῖ πρὸς τὸ Συναίτη ἱερομόναχον Ἀμβρόσιο Χελιδῶν ἡ μερικὴς φορὰς τὸν ὠθεῖ νὰ δικαιολογῇ πράξεις τοῦ τελευταίου (πρβλ. σσ. 156-157). ε) Ἡ Μεσοποριτίσις δὲν ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν 9η Σεπτεμβρίου, ἀλλὰ μὲ τὴν 21η Νοεμβρίου, δηλαδὴ μὲ τὴν ἑορτὴν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ ἴδιος (σ. 168). στ) Καὶ ἓνα εὖλογο ἐρώτημα ποὺ μοῦ δημιουργήθηκε αὐθόρμητα, ὅταν τελείωσα τὴν προσεκτικὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πονήματος τοῦ Γ. Χώρα. Εἶναι τὸ βιβλίον αὐτὸ κατάλληλον γιὰ τὸν καθὲν προσκυνητὴν τῆς μονῆς, ποὺ δὲν ἔχει οὔτε τὸ χρὸνόν οὔτε τὴν ὑπομονὴν οὔτε τὶς προϋποθέσεις νὰ διεξέλθῃ ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον, καὶ ὅμως διψᾷ νὰ μάθῃ κάτι γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς; Μήπως παράλληλα μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ πρέπει νὰ κυκλοφορεῖ καὶ μιὰ περίληψις τοῦ ἐκλαϊκευμένης μορφῆς; Τὸ δεύτερον δὲν θὰ εἶναι μόνον πρακτικὸν καὶ χρήσιμον, ἀλλὰ καὶ θὰ παράσχει τὴν δυνατότητα ἐν τῇ συγγραφῇ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν παρούσαν ἐργασίαν κάποιαι σελίδαι ποὺ ἔχουσιν ἀπόλυτα ἐποικοδομητικὸν χαρακτῆρα (π.χ. σσ. 183-191 κ.ἀ.).

Δὲν θεωρῶ περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω ὅτι εἶναι εὐτυχὴς ἡ Ἀργοναυπλία ποὺ ἔχει ἀνθρώπους ὅσους τὸν κ. Γ. Χώρα, οἱ ὅποιοι ὅχι μόνον ἀγαποῦν τὸν τόπον τοὺς (αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ πάντοτε), ἀλλὰ καὶ ἔχουσιν τὸν κατάλληλον ὀπλισμόν, γιὰ νὰ ἀναστήσουν τὸ ἐκκλησιαστικὸν παρελθόν τῆς.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ